

NEMZETI ÉS NEMZETISÉGI POLITIKA

Uralja-e a jövőt, aki a múltat uralja? (Ukrajnai példa)

Csernicskó István: Ideológiai csata a nevek frontján = Fórum Társadalomtudományi Szemle 2017, 4. sz.. 15 – 28. p.

Az egész Európa biztonságát fenyegető, a térség gazdasági fejlődését visszavető, emberek ezreinek halálát okozó súlyos, politikai és gazdasági krízissel küszködő Ukrajnában nemcsak a történelem átértékelése folyik, hanem a nyelvpolitika terén is harcolnak. A szimbolikus politizálás e két területének kereszteződésében került sor Ukrajnában a földrajzi nevek (újabb) felülvizsgálatára.

A 2013 óta zajló válság során a törvényhozás szintjén az egyik hangsúlyos terület a szovjet múlt felszámolására való törekvés. Ezt célozza az ukrán parlament 2015. április 9-én elfogadott ún. „dekommunizációs” csomag. Ez a törvénycsomag – szakmai háttérként – szorosan kapcsolódik a kormánynak alárendelt Ukrán Nemzeti Emlékezet Intézethez, illetve az Ukrajna Alkotmánya 11. cikkelyéhez, amely kötelezi az államot az ukrán nemzet és történelmi emlékezete konszolidálására, fejlesztésére.

„A négy jogszabályból álló dekkommunizációs törvénycsomag arról dönt: ki a hős és ki az ellenség az ukrán történelemben, mi a viszonya Ukrajnának a II. világháborúhoz, a kommunista és a náci rezsimekhez, illetve hozzáférhetővé teszi az eddig zárt levéltárakat. A törvények minden további vitát kizárva szögeznek le Ukrajna függetlensége eszméjének elsőbbségét minden mással szemben, és a szuverenitás ideáljának védelmét bármilyen eszközzel mind a múltat, mind a jelent illetően.”

Csernicskó István tanulmánya négy dekkommunizációs törvény közül eggyel, illetve annak a földrajzi nevekre gyakorolt hatásaival foglalkozik.

2013-ban – amikor kitört a független Ukrajna történetének a 2004-es narancsos forradalom utáni második, méltóság forradalmának

nevezett revolúciója – országszerte még több mint ezer Lenin-szobor állt, pedig a rendszerváltás egyik leglátványosabb jele a Lenin szobrok ledöntése volt. 2013–2014 fordulóján, a forradalmi lendület keretében, ismét hatalmas szobordöntögetési hullám söpört végig az országon. A szovjet örökséggel való teljes leszámolás

A 2015. évi 317-VIII. sz. törvény nem általánossággal tiltja be a kommunista és nemzetiszocialista totalitárius rezsimek szerveit (pártok, állambiztonsági szervek) és jelképeit, (az összes egykori szocialista ország zászlaja, címere, egyéb állami jelképek továbbá minden olyan szimbólum, amelyben a sarló és a kalapács valamint az ötágú csillag bármilyen konstellációban jelen van) hanem konkrét fogalmi és tartalmi meghatározásokat ad. Betiltja továbbá történelmi események és azokban szerepet játszó személyek neveit, illetve az eseményeknek emléket állító bármilyen feliratokat, építményeket és persze azt is, hogy megyék járások közterületek viseljék ezeket a neveket. Erre a Nemzeti Emlékezet Intézetének honlapja, – amely részletesen értelmezi a törvényt – szerint azért van szükség, mert „nehéz elmagyarázni a gyerekeknek, mi a jó és mi a rossz, ha olyan utcákon mennek iskolába, melyeket gyermekgyilkosokról és tolvajokról neveztek el” Az átnevezésekről a – az érintett önkormányzatok javaslatára – az Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa (parlament) dönt. Érdekes azonban jegyzi meg a szerző, hogy a személyi okmányokban, ingatlanok tulajdoni lapján nem teszik szükségessé a változtatások bevezetését.

2015 októberében a Nemzeti Emlékezet Intézete közzétett egy 520 névből álló tiltó listát. Rajta van Lenin, Marx és Engels. Nincs viszont rajta Sztálin, mert róla már rég nincs elnevezve semmi Ukrajnában. A listában viszonylag kevés író és költő van. Így Ukrajnában továbbra is lehet közterületet elnevezni Gorkijról vagy Majakovszkijról. Ugyanakkor Magyarországon nem lehet róluk közterületet elnevezni, (2012. évi CLXVII törv.) mint ahogy Ukrajnában nem tiltott az 1848–49-es szabadságharc leverését ellenző orosz tisztet kitaláló Illés Béla neve sem. Kitalált személy is szerepel a listán: Pavel Korcsaginé, aki Osztrovszkij Az acélt megedzik c. regényének főhőse. Magyar név három található a listán: Kun Béla, Zalka Máté és Gavró Lajos. Egyetlen élő személy szerepel a listán, Valentyina Tyereskova, aki 2014-ben szerepet vállalt a Krím orosz megszállásában.

A tömeges névváltozás megkönnyítése érdekében a sajtóban közölték, térképre vetítve a névváltozásra ítélt településeket. Az országban 987 város, község és falu és 25 járás kapott új nevet. Ezek Egy része az Oroszországhoz csatolt Krím félszigete valamint a kelet-ukrajnai szakadárók által ellenőrzött területen található. Ezekről az átnevezésekről a Krím orosz hatóságai illetve a donyecki és a luhanszki szakadárók le4gkevésbé sem foglalkoznak. Kijev ezt úgy hidalja át, hogy az átnevezések nem a kihirdetés napján, hanem majd a területek fölötti kontroll visszaszerzésének napján fognak hatályba lépni.

Nem minden település fogadta azonban örömmel a gyakran csak felülről erőltetett átnevezést. Tanulságos ebben a tekintetben Dnyipro-petrovszk város este. A települést a 18. század végén Nagy Katalin alapította és a Katerinoszláv nevet viselte 1926-ig, amikor a szovjet hatóságoktól a Dnyepropetrovszk (ukránul Dnyipropetrovszk) nevet kapta a Dnyeper folyóról illetve Grigorij Petrovszkij szovjet-ukrán politikusról. Igen ám, de Petrovszkij neve is szerepel a történelmi személyiségek tiltó listáján. Számos névjavaslat merült fel. A legeredetibbel egy ellenzéki képviselő állt elő. Elképzelése szerint Dnyipropetrovszk új neve legyen Dnyipropetrovszk. A javaslat lényege, hogy változzék a név etimológiája. A folyó neve (ukrán Dnyipro) maradjon, de szovjet-ukrán politikus neve helyére Szent Péter (Petro) kerüljön. A javaslatot persze elvetették és hosszas vita után a város a Dnyipro lett. A névadás során kialakult vitát Andrej Portnov történész foglalta össze találóan: „jelzésértékű, mennyire nem beszélnek arról, a város orosz történelmét hogyan lehetne úgy integrálni a mai hivatalos narratívába, hogy az egyensúlyt teremtsen a valódi és képzelt, politikailag veszélyes tartalmak között; hogy miképpen lehetne a katalini fejezetet (a kozák fejezettel együtt) turisztikai védjeggyé és a város sajátos történelmi emlékezetének elemévé alakítani.

A kijevei hatalom – az ellenkezésekkel nem törődve – számos település nevét változtatta meg parlamenti határozatokkal. Dnyipropetrovszk megye neve továbbra is megmaradt. Itt azért maradhatott meg a tiltott név, mert a megyék átnevezéséhez az alkotmányt is módosítani kellene, de ehhez nincs meg a kétharmados többség.

A nagy névváltoztatási hullámnak lehetett volna haszna is az államigazgatás számára, nevezetesen 42 Petrivszke és 28 Ragyanszke nevé

település megkülönböztetése. A névreformnak azonban nem racionális közigazgatási indokai voltak, hanem sokkal inkább szimbolikus ideológiai megfontolások álltak a háttérben.

Kárpátalján 558 közterületet kellett a dekomunnizációs törvény értelmében átnevezni. Az egyik a técsői járás Komszomolszk nevé, 1947-ig Nyimecka Mokra / Németmokra helységnévhez tért vissza. De számos érdekes, olykor humoros „dekommunizációs hőstettet” és hamvába holt ötletet ismertet a szerző.

Bár a dekomunnizációs törvényből nem következik, Ukrajna megpróbálja az átnevezési hullámot összekapcsolni a deruszifikációval és az ukránosítással. A nemzeti irányultságú politikusok és értelmiségiek egy része az ukrán függetlenség óta két Ukrajnáról beszél. Az ország egyik felét mentalitásában és nyelvében ukránnak, a másik részét pedig „kreol”-nak tekinti. Ezeket erőszakkal eloroszosított ukránnak tekinti, akiket vissza kell téríteni az ukrán nyelvhez és nemzethez. Ennek a logikának a hívei etnolingvisztikai alapon sorolják erkölcsi kategóriákba az ország lakosságát. Az ukrán nemzetiségű, de orosz ajkú ukrán állampolgárokat (legalább öt és fél millió ember, a lakosság 11%-a) árvának, árulónak, janicsárnak minősítik. Az oroszul beszélő ukránok nyelvi asszimilációját morális bűncselekménynek tekintik. A gyermekeikkel otthon oroszul beszélő ukránokat a nemzet degenerációjával vádolják, akik az oroszosítás által „fertőzöttek” és nem keresik a „gyógyulást”. Ezeket a polgártársakat 2014 tavasza óta kizárják a nemzetből. Neves ukrán nyelvészek nyíltan állást foglalnak az orosz–ukrán kétnyelvűség mindenféle megnyilvánulásával szemben (Yuri Shevchuk, Larisza Maszenko) és az orosz birodalom újjáélesztésének tervében az oroszok potenciális támogatóit vélik látni az orosz ajkú ukrán állampolgároknakban.

A mai Ukrajna területén nem a dekomunnizációs törvény csomag következtében változtak meg először tömegesen a földrajzi nevek. A szovjethatalom a kommunista ideológiának megfelelően alakította át a településneveket. Ukrajna függetlenné válása után szinte azonnal elindult egy helységnévreform és vele együtt a szimbolikus térfoglalás. Számos település kapta vissza a szovjet rendszer előtti nevét pl. (Mineralne/Tiszaásvány; Gyibrova(ukrán)/Apsa de Jos (román)/Alsóapsa).

1986 és 2013 között az országban összesen 591 település esett át névváltoztatáson (ebből 138 kárpátaljai település volt). A törvény hatá-
sára azonban egyetlen év alatt 987 településnevet módosítottak

A földrajzi és közterületi nevek törvényben előírt, kötelező meg-
változtatásának célja a mentális térkép átalakítása, a valóság átkonstru-
álása. A „Cuius regio, eius religio” helyett ez esetben a „Cuius regio, eius
nomen” elv érvényesül. A narancsos forradalom, a méltóság forradalma
és a dekkommunizáció ellenére még nem alakult ki a modern értelemben
vett, 21. századi ukrán nemzet. Egy olyan országban, amely számtalan
tényező mentén megosztott és ahol évek óta ropognak a fegyverek, nem
biztos, hogy a történelem nemzeti mitológiává konstruálása révén lehet
megalapozni a jövőt.

Cholnoky Olga

NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK TÖRTÉNETE

A történeti Szatmár megye mint a trianoni Magyarország modellje

*Takács Péter (szerk): A történeti Szatmár megye I. Kölcsey Társaság, Fehérgyarmat,
2016. 548 p.*

A könyv két művel rokonítható: Asztalos Miklós *Történeti Erdély* és
Orbán Balázs *A Székelyföld leírása I-II.* cíművel. Az első ugyanúgy egy
egészében letűnt világról tudósít, mint Takács Péter munkája; a máso-
dikkal a rendkívüli adatgazdagsággal ékeskedő település-nyilvántartás,
amely a megye tíz járásának összes települését mutatja be.

A történeti Szatmár vármegye – Pesty Frigyes kifejezésével élve
– már a múlté. Területének kétharmadát és lakosságának felét éppúgy
elvesztette 1920-ban, ahogyan az ország egészét megcsonkolták. (Ebben
az esetben „csupán” három új gazda javára. A trianoni diktátummal
megszakadt egy alkotmányos jogfejlődés, amely jellemezte a térséget az
Aranybulla kiadásától kezdve.

A három kötetbe tervezett munka második egysége Szatmár vár-
megye viszonyát vizsgálja majd Erdélyhez és a királyi Magyarorszá-
hoz; a harmadik kötet pedig Szatmár vármegye széthullásával, huszadik
századi történetével foglalkozik majd, felmérve a területből részesedő
ellenséges országokhoz csatolt járások népességének és gazdasági poten-
ciáljának erőszakos elviselését, a közigazgatás újrászervezésének nehé-
zségeit, a nemzeti elfogultságokból és a civilizációs eltérésekből adódó
konfliktusokat.

A kötet szerkesztésének nehézségét, és az elkészült munka fő
értékét az adja, hogy a valahai, mostanra szétszabdalt közigazgatási
területet, egységes eszként tárgyalja. Elsőként a Konecsny Károly –